

České politické strany a zahraniční politika

Miroslav Mareš

Politické strany jsou specifickým fenoménem moderních politických systémů, a proto jsou častým předmětem politologického výzkumu. V souvislosti se zahraniční a mezinárodní politikou je možné politické strany v demokratických státech zkoumat ze tří základních přístupů:

- 1) nahlížet na strany jako na aktéry mezinárodních vztahů;¹
- 2) zkoumat, jakou roli hrají zahraničněpolitické otázky ve vnitropolitické diskuzi mezi jednotlivými stranami;
- 3) zkoumat, jaký vliv mají politické strany na konečné formulování a realizování zahraniční politiky státu.

V následující stati se budu věnovat především analýze a srovnání postojů českých politických stran k zahraniční politice v polistopadovém období (tedy druhé výše uvedené oblasti). Z teoretického hlediska je podstatná otázka, zda v České republice existuje výrazný rozpor v názorech na určité zahraničněpolitické problémy, na jehož základě by bylo možné stranické spektrum rozdělit do dvou (či více) skupin. Americký politolog Arend Lijphart v této souvislosti vymezil zahraniční politiku jako jednu z tzv. „ideologických dimenzí“, v jejímž rámci probíhají spory mezi jednotlivými stranami.² Lijphart i další odborníci, kteří jeho kritéria aplikovali na stranické systémy v západní Evropě, určili za klasický případ této dimenze spory mezi euroskeptiky a příznivci evropské integrace.³

Určité spory v názorech na aktuální otázky zahraniční politiky existují samozřejmě v každé demokratické zemi. Aby však bylo možné hovořit o sporu v Lijphartově pojetí, musí být splněny dvě základní podmínky:

- 1) musí jít o spory mezi relevantními stranami (tj. takovými, které mají koaliční nebo tzv. „vyděračský“ /anglicky blackmail/ potenciál);⁴
- 2) musí jít o spor trvalého charakteru, nikoli tedy o otázku, která „vystane v jedněch volbách a záhy na to zmizí“.⁵

Právě požadavky trvalosti a relevantnosti jsou při aplikaci na českou politickou scénu problematické. Český stranický systém existuje relativně krátkou dobu, během níž prošel bouřlivým vývojem. Docházelo k neustálému vzniku nových subjektů, k přeskupování jednotlivých stran i k nestálosti parlamentního zastoupení. Určité uklidnění těchto procesů znamenaly až parlamentní volby v roce 1996. Avšak následné události související s děním uvnitř ODS a ODA přinesly vznik nové relevantní strany – Unie svobody.

Pokud tedy chceme zkoumat postoje českých stran k zahraniční politice, je smysluplné zaměřit se především na ty strany, které si v českém systému dokázaly dlouhodoběji získat relevantní pozici, tj. obhájit parlamentní zastoupení. Vzhledem k výsledku voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky (PS PČR) v červnu 1998 je jako takové možné určit Českou stranu sociálnědemokratickou (ČSSD), Občanskou demokratickou stranu (ODS), Komunistickou stranu Čech a Moravy (KSČM), Křesťanskou a demokratickou unii – Československou stranu lidovou (KDU – ČSL) a Unii svobody (US). Okrajově je možné se zabývat i stranami, které alespoň stabilně dosahují zisků, opravňujících k nároku na státní finanční příspěvek, a tím se přibližují k možnosti získat (v případě republikánů opětovně) parlamentní zastoupení. Zde je nutné se zmínit především o Sdružení pro republiku – Republikánské straně Československa (SPR – RSC) a o Důchodcích za životní jistoty (DŽJ).⁶

Česká zahraniční politika není většinou bezprostředně ovlivňována postoji jednotlivých politických stran s výjimkou těch, které obsazují funkci ministra zahraničí. Dominantní postavení Občanského fóra (OF) a následná politika některých jeho následnických subjektů nepřipouštěly do roku 1992 zásadní spory o tehdejší Dienstbierově koncepci československé zahraniční politiky. Určité výhrady proti ní se objevily až v první volební kampani ODS. Poté, kdy v roce 1992 získala v České národní radě, po rozpadu federace transformované v PS PČR, výraznou většinu koalice složená z ODS, KDS, KDU – ČSL a ODA, nastalo téměř úplné omezení vlivu opozičních stran na zahraniční politiku, která se díky obsazení funkce ministra zahraničí stala především „výhradní oblastí“ ODS (ostatní koaliční strany se s ODS na koncepci zahraniční politiky shodly). Nejednoznačný výsledek voleb v roce 1996, který znamenal vytvoření menšinové vlády ODS, ODA a KDU – ČSL, však posílil vliv opoziční sociální demokracie na schvalování kroků Ministerstva zahraničí, což se projevilo především při projednávání česko-německé deklarace a při přípravě vstupu České republiky do NATO. Po volbách v roce 1998, kdy byla díky toleranci ODS vytvořena menšinová vláda ČSSD, bude muset sociální demokracie alespoň částečně přihlížet k názorům opozičních stran (zejména ODS).

Ačkoli vliv politických stran na formulaci zahraniční politiky není nulový, je česká zahraniční politika stále především doménou státu, tedy především vlády a Ministerstva zahraničí, částečně i ekonomických ministerstev. O jisté autonomní koncepci i realizaci zahraniční politiky lze hovořit v případě ČSSD,⁷ a to i díky jejímu napojení na západoevropské sociálnědemokratické strany a na Socialistickou internacionálu. Jinak jsou české politické strany především adresáty pomoci západních politických stran a jejich nadací (významnou roli hrají především německé politické nadace). Jde především o pořádání konferencí, o školení odborníků a kandidátů, o editace vzdělávacích a propagačních materiálů, o stáže či pozvání na zahraniční sjezdy a kongresy.

Zásadnější roli hrají zahraničněpolitické otázky ve vnitropolitické diskuzi mezi stranami, ačkoli dominantní dimenzí, v níž dochází k mezistranickým sporům, je v České republice podle názoru většiny odborníků socioekonomická dimenze.⁸

Menší důležitost přikládají zahraniční politice i voliči. V roce 1996 se občané domnívali, že by se volební programy měly vyjádřit k tématům každodenního života, dotýkajícím se prakticky všech (zdravotnictví, osobní bezpečnost, sociální politika, bydlení, zemědělství, úspory, školství, životní prostředí, daně, průmysl, doprava). Méně často vyžadovali, aby volební programy pojednávaly o tématech vztahujících se k zahraniční politice a k bezpečnosti státu (armáda, vztahy k NATO, k Evropské unii a k Německu).⁹

Situace poměrného nezájmu české veřejnosti o zahraniční politiku může být pro některé strany výhodná, protože jim umožňuje bez větších následků měnit, popřípadě neurčitě formulovat své zahraničněpolitické postoje.

Z hlediska možného trvalejšího názorového střetu je nejdůležitější zkoumat především názory na základní pojetí priorit české zahraniční politiky (tj. především vstup do NATO a do Evropské unie). Zvláštní pozornost si vzhledem k dosavadnímu vývoji zaslouží vztahy se SRN.

Vývoj priorit politických stran v oblasti zahraniční politiky v letech 1990–1992

Již v průběhu listopadové revoluce v roce 1989 se objevilo heslo „Návrat do Evropy!“, na němž se jako na určitém výchozím bodu koncepce zahraniční politiky přinejmenším verbálně shodly všechny tehdejší významné nekomunistické politické síly a které bylo „hnacím motorem“ všech polistopadových vlád až do současnosti.

V následujícím období však začalo docházet k jistým diferencím v názorech na priority zahraniční politiky. Ve volbách v roce 1990 ovšem výraznější rozdíly nebyly patrné, mj. i proto, že většina stran nedostatečně konkretizovala své koncepce v oblasti zahraniční politiky.

Dominantní vítěz voleb – Občanské fórum – uvedl jako svůj základní cíl „*návrat do Evropy*“. Pod tím se rozumělo „*opětovné zařazení Československa mezi evropské země, mezi něž jsme kdysi patřili*“. OF se postavilo za iniciativu prezidenta V. Havla upříšit konání Helsinské konference, která by ukončila rozdělení Evropy, stvrdila platnost hranic a vytvořila podmínky pro stanovení celoevropského bezpečnostního systému. Tím se měla otevřít cesta pro nezávislou zahraniční politiku naší země podle zásady rovnosti ve vztazích mezi státy.¹⁰

V podobném duchu byly zpracovány i programy ostatních kandidujících stran. Přitom je třeba zdůraznit, že některé subjekty (mj. třetí nejsilnější ve volbách do ČNR – Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko) do svých volebních programů zahraniční a bezpečnostní politiku vůbec nezahrnuly.

Československá sociální demokracie, která však v těchto volbách nezískala zastoupení v žádném z tehdejších zastupitelských sborů, měla program s názvem *S námi do sjednocené Evropy*, v němž zdůraznila své napojení na Socialistickou internacionálu, což mělo napomoci k přechodu Československa na „*moderní evropský stát*“.¹¹ Velmi prozápadně formulovaný program měla Československá strana lidová, která mj. požadovala nutnou změnu československé zahraniční politiky tak, aby se opírala o „*těsné styky se západními demokraciemi a těmi středo- a východoevropskými zeměmi, které se definitivně oprostí od komunistického systému a marxistické ideologie. Do definitivního politického uspořádání Evropy navrhuje sledovat cíl vojenské neutrality a vytvořit podmínky pro vystoupení z RVHP a pro vstup do EHS*“.¹² Neutralita byla cílem i pro Sdružení pro republiku – Republikánskou stranu Československa, které však rovněž ve volbách neuspělo.

Komunistická strana Československa měla ve svém programu uvedeny následující požadavky – radikální odzbrojení, rozpuštění vojenských seskupení Varšavské smlouvy a NATO, „*nikoliv však na úkor porušení rovnováhy sil v Evropě a ve světě*“ a nesouhlas s možným nahrazením konfrontace Západ–Východ konfrontací Sever–Jih. Komunisté protestovali proti tomu, aby odchod sovětských vojsk probíhal v atmosféře antisovětiismu a „*způsobem, který by narušil styky mezi oběma zeměmi*“.¹³ Poprvé se v programu KSČ objevilo i odsouzení požadavků sudetských Němců, které se v polistopadové době stalo jedním z hlavních komunistických politických témat.

Volební programy v roce 1990 odrážely situaci tehdejšího stavu mezinárodních vztahů. Euforie po skončení studené války přinesla požadavky na radikální odzbrojení, na rozpuštění vojenských bloků a na zintenzivnění spolupráce mezi zeměmi světa. Světové společenství nebylo připraveno na zhroucení východního bloku, a proto ani nejdůležitější světové velmoci neměly v tu dobu ujasněnou novou koncepci zahraniční politiky. Volby v Československu se konaly před přijetím pařížské Charty pro novou Evropu, před zrušením Varšavské smlouvy, před válkou v Perském zálivu i před vyhlášením Bushova Nového světového řádu. Na základě programů z roku 1990 nelze vyvozovat dalekosáhlejší závěry. Je možné konstatovat, že většina politických sil projevila přinejmenším verbální snahu navrátit Československo do rodiny vyspělých evropských zemí. Některé požadavky z roku 1990 (mj. na neutralitu země) část stran v souvislosti s dalším vývojem mezinárodních vztahů v následujícím období opustila. K další konkretizaci zahraničněpolitických koncepcí jednotlivých politických stran docházelo především v návaznosti na výraznější ideovou a programovou profilaci jednotlivých subjektů stranického spektra.¹⁴

K první významné vlně této profilace došlo v souvislosti s rozdělením OF a s volební kampaní před volbami do Federálního shromáždění a do ČNR v roce 1992. V době, kdy se v Československu konaly druhé svobodné volby, již nastaly výrazné změny v mezinárodním systému. Rozpadl se Sovětský svaz, vypukla válka v bývalé Jugoslávii, sílily (ačkoli nelze říci, že by již dominovaly) úvahy o budování evropské bezpečnosti nikoli primárně na bázi KBSE, ale na bázi NATO.¹⁵ Československo se stalo členem Rady Evropy a uzavřelo asociační dohodu s ES. Na vnitropolitické scéně se většina subjektů (včetně nově

vzniklých) výrazněji ideologicky a programově vyhranila a v souvislosti s konkrétními zahraničněpolitickými problémy již docházelo k názorovým střetům.

Občanská demokratická strana, která byla vnímána jako „hlavní motor“ radikálního proudu ekonomické a společenské transformace, ve svém programu z roku 1992 kritizovala zahraničněpolitickou koncepci dosavadního ministra zahraničních věcí J. Dienstbiera z Občanského hnutí. Vytýkala mu nezřetelnost jeho doktríny, představu Československa jako mostu mezi Západem a Východem a „utopické snění“ o tom, že by se prostor střední Evropy měl stát institucionální základnou celoevropského bezpečnostního systému. Kriticky se ODS vyjádřila i k iniciativám typu Hexagonály a „trojky“ (Československo, Maďarsko a Polsko), které podle ní představovaly náhražky za neexistující západoevropskou politiku a vtahovaly Československo do problémů věčně nestabilního jihovýchodu Evropy na úkor integrace se západní Evropou. Zároveň však ODS uvedla, že s Maďarskem a s Polskem nás pojí historické vazby a „*nynější společné úsilí napravit škody napáchané komunismem. Dobré sousedské vztahy budou vždy jedním z důležitých prvků politiky ODS. Jsme si vědomi, že naše integrace do Evropy se nesmí dít na úkor těchto zemí.*“

ODS kritizovala i nedostatečnou aktivitu československé diplomacie v průběhu jednání 4 + 2, jejímž důsledkem bylo podepsání smlouvy mezi Německem a ČSFR s otevřenými problémy majetku sudetských Němců (do kontrastu byl přitom dáván postoj Polska). ODS vyjádřila snahu vstoupit do Severoatlantické aliance, což odpovídalo základnímu zahraničněpolitickým cílům prvního programového prohlášení této strany nazvaného *Cesta k prosperitě* z dubna 1991 (včetně jasného deklarování cíle vstoupit do ES). Rezervovaně se ODS vyjádřila o aktivitách KBSE.¹⁶ S cíli ODS se v zásadě shodl i její tehdejší koaliční partner – Křesťanskodemokratická strana.¹⁷

Co nejužší vazby ČSFR na NATO požadovala i „pravicová alternativa“ ODS, za niž byla často označována Občanská demokratická aliance. ODA chtěla mj. i co nejtěsnější spolupráci s Maďarskem a s Polskem a zajištění podmínek pro volný obchod.¹⁸

Požadavek neutrality, který vyslovila Československá strana lidová v roce 1990, opustila v roce 1992 Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová, když se zaslazovala o vstup do NATO. Lidovci zdůraznili i své členství v Evropské unii křesťanskodemokratických stran EUCD a v Evropské demokratické unii (EDU). Jejich cílem bylo i odstranění bariér volného trhu zboží, kapitálu a práce.¹⁹

Napojení ČSFR na atlantický a evropský bezpečnostní systém a orientaci zahraniční politiky k budoucímu sjednocení Evropy požadovala bez výraznější konkretizace i Československá sociální demokracie.²⁰

Koalice Komunistické strany Čech a Moravy a Demokratické levice ČSFR s názvem Levý blok odmítla zapojení ČSFR do jakéhokoli vojenského paktu a preferovala spolupráci v rámci KBSE. KSČM nesouhlasila s expanzí německého a amerického kapitálu do Československa. Jednostrannou orientaci československé zahraniční politiky pokládali komunisté za nešťastnou. Odsoudili i majetkové nároky sudetských Němců a to, že není uznána neplatnost Mnichovské dohody od samého počátku.²¹

Ostré protiněmecké formulace se objevily v programu SPR – RSC, přestože se tato strana v roce 1990 stavěla kladně ke spolupráci s německými pravice radikálními republikány. Kuriózním zahraničněpolitickým požadavkem byla snaha o opětovné připojení Podkarpatské Rusi k Československu.²²

V roce 1992 se vytvořil silný pravice blok, který po volbách vytvořil českou vládní koalici. Jejím programem bylo zapojení ČSFR do NATO a vstup do ES. Hlavní objekt zahraničněpolitické kritiky ODS, jímž bylo Občanské hnutí, ve volbách propadlo a ztratilo politický vliv. Sociální demokracie se v obecné rovině s prioritami pravice stran shodla. Mimo tento „blok zahraničněpolitické shody“ se ocitla KSČM, která stejně jako SPR – RSC postupně začínala profilovat svou zahraniční politiku na pozadí česko-německých vztahů a na odporu k Severoatlantické alianci.

Stranické názory na zahraničněpolitické problémy v letech 1992–1998

V následujícím volebním období (1992–1996) došlo k rozpadu ČSFR a ke vzniku samostatné České republiky. Přiznivý postoj USA a západoevropských zemí postupně přinášel výraznější zapojování České republiky do euroatlantických struktur. V rovněž bezpečnostní politiky bylo významným krokem především zahájení programu Partnerství pro mír, v rovněž evropské integrace pak podpis Evropské (asociační) dohody České republiky s ES a další kroky vedoucí k plnému členství v Evropské unii. Ve volebním období 1996–1998 se již Česká republika především díky závěrům madridského summitu výrazně přiblížila k členství v NATO. Po ukončení Mezivládní konference v roce 1997 a po následném zveřejnění návrhů na zahájení jednání s kandidáty tzv. první vlny byla zahájena jednání o přistoupení k Evropské unii. Důležitým zahraničněpolitickým krokem bylo i schválení česko-německé deklarace.

Výraznými změnami prošel vývoj stranického systému. V průběhu volebního období 1992–1996 docházelo k bouřlivým procesům v prostoru politického středu a levice, jejichž výsledkem bylo neustálé slučování a rozdělování malých stran a hnutí. Hlavní opoziční stranou se stala Česká strana sociálnědemokratická, do jejíhož čela nastoupil počátkem roku 1993 Miloš Zeman. Výrazného úspěchu dosáhla v parlamentních volbách v roce 1996 a zvítězila v předčasných volbách v roce 1998.

Pravicová vláda byla oslabována permanentními vnitrokoaličními spory. V březnu 1996 se KDS sloučila s ODS. ODS, ODA a KDU – ČSL nedokázaly ve volbách v roce 1996 získat většinu a byly nuceny vytvořit menšinovou vládu, tolerovanou sociální demokracií. Spory mezi ODS na straně jedné a ODA a KDU – ČSL na straně druhé, umocněné postupným prnutím uvnitř ODS, vedly na podzim roku 1997 k pádu Klausovy vlády a k následnému schválení provizorní Tošovského vlády, v níž kromě nestraníků byli zástupci KDU – ČSL, ODA a Unie svobody, vzniklé z odštěpeného křídla ODS.

Komunistická strana Čech a Moravy prošla vnitrostranickou krizí v letech 1991–1993. Jejím vyvrcholením byl vznik strany Levý blok a Strany demokratické levice v roce 1993. Tyto strany se přinejmenším verbálně snažily zaujmout pozici polských a maďarských postkomunistických stran,²³ avšak volby v roce 1996 potvrdily jejich naprostou marginalitu. V České republice zůstala autentická komunistická strana se stabilní voličskou podporou nad 10 % hlasů.

Na krajní pravici zaujalo již v roce 1992 místo hegemonu Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa. Svou pozici potvrdilo přes permanentní vnitrostranické spory i ve volbách v roce 1996, avšak v roce 1998 ve volbách do PS PČR zastoupení nezískalo.

Ostatní politické strany a hnutí, které hrály určitou relevantní roli v letech 1990–1992, ve volebním období 1992–1996 buď zanikly, nebo se staly naprosto bezvýznamné. Určitou výjimku představují Důchodci za životní jistoty, kteří si díky populistické politice udržují stabilní podporu kolem 3 % a v případě sociálních otřesů by mohli zaujmout významnější pozici.

Zahraněčněpolitická koncepce ODS, která po volbách 1992 obsadila funkci ministra zahraničí, se ve srovnání s předchozí politikou vyznačovala jistou střízlivostí a strohostí vůči institucionalizované spolupráci se středoevropskými sousedy (což bylo umocněno problematickou situací Slovenska). Bližší vysvětlení tohoto postoje podal předseda ODS a premiér Václav Klaus např. v projevu při udělení Peutingerovy ceny 22. 3. 1993: „*Také vztah k tzv. »Visegradské skupině«, která je především na Západě předmětem dalekosáhlého omylu, si zaslouží – domnívám se – vysvětlení. ČR je v současné době proti institucionalizaci této spolupráce a proti jejímu pojmání jako alternativy k členství ČR v ES. Na druhou stranu jsou vztahy s Polskem, s Maďarskem a se Slovenskem jednoznačně přednostní. Jde o sousední země a my máme zájem na tom, aby jejich vývoj nezůstal pozadu za našimi vztahy s jinými částmi Evropy nebo jinými partnery. V mnoha případech tedy multilaterální při-*

stup ztěžuje spolupráci, a je proto výhodnější jednat jen bilaterálně. Jednoznačně odmítáme představu »Visegrádské skupiny« jako »oor man's club« a zároveň »cordon sanitaire«, který by měl za úkol držet problémy Balkánu a bývalého Sovětského svazu v bezpečně vzdálenosti od západní Evropy.“²⁴

V tomto období se především ve vystupování předsedy ODS a premiéra Václava Klause objevily kritické názory na dosavadní způsob západoevropské integrace, které byly označovány za projevy euroskepticismu.²⁵ Klaus i další představitelé ODS kritizovali příliš vysokou míru integrace, direktivní rozhodování ve Společenstvích a konstatovali, že přehnané realizování idejí a cílů Maastrichtské smlouvy neodpovídá evropské realitě. V dlouhodobě orientovaném *Politickém programu ODS*, přijatém v roce 1995, se (kromě jasného přihlášení se k zájmu o vstup České republiky do Evropské unie a podpory myšlenky evropské spolupráce) uvádí: „*Chceme v budoucnosti udržet zřetelně vymezený český stát, který by byl otevřený světu a zapojený do evropské a celosvětové integrace. Nechceme však rozpusťt náš stát v nadnárodních strukturách vznikajících bez faktických kořenů a bez reálné identity. Sílu Evropy vidíme v její rozmanitosti a nikoli v její uniformitě. Cílem České republiky se však v žádném případě nesmí stát pouhé přijímání peněz z nejrůznějších fondů Evropské unie.*“²⁶ Ve volebním programu *Svoboda a prosperita* z roku 1996 ODS vyjádřila přesvědčení, že „*i v budoucnu budou základní kameny Evropské unie tvořit jednotlivé národní státy a že suverenita a pravomoc unie bude odvozena od suverenity a pravomoci jednotlivých států*“.²⁷ Ve volebním programu *Hlavu vzhůru!* z roku 1998 ODS odmítla i myšlenku „*Evropy regionů*“ a nepružný model sociálního státu, s nímž některé evropské země obtížně zápasí. ODS se formulací – „*chceme, aby naši občané byli seznámeni s výhodami a náklady, které nám plné členství v Evropské unii přinese, a na základě těchto znalostí se mohli sami rozhodnout*“²⁸ – fakticky přihlásila k myšlence referenda o vstupu do Evropské unie.

Po celou dobu existence ODS, včetně jejího působení v opozici proti Tošovského vládě, strana výrazně podporovala začlenění do NATO a řadou faktických kroků i do Evropské unie. Důležitým aspektem zahraničněpolitické koncepce ODS je zdůrazňování liberalizace světového obchodu. Občanští demokraté zdůrazňují ideu národního státu a odmítají vize o vzniku globální společnosti a postupný zánik národních států. ODS podpořila česko-německou deklaraci a podporuje též dobré vztahy s Německem. Zároveň permanentně zdůrazňuje nezpochybnitelnost výsledků druhé světové války, avšak v zásadních programových dokumentech se přímo nevyjadřuje k otázce zrušení Benešových dekretů. ODS podpořila i nasazování českých vojáků v akcích OSN a NATO v zahraničí.

Stejně zásady jako ODS v zahraniční politice prosazoval i její dlouholetý koaliční partner, zastoupený též v Tošovského vládě, Občanská demokratická aliance. ODA přes deklarovaný odpor k určitým aspektům evropské integrace („*věci, vzbuzující oprávněnou kritiku, které však vznikly pod silným vlivem socialistů*“) odmítla apriorní nesouhlas s dalším posilováním nadstátních orgánů Evropské unie. „*Postoj České republiky by měl vycházet z toho, zda uvedené posílení bude nezbytně nutné k zachování schopností unie účinně jednat a rozhodovat v životně důležitých oblastech.*“²⁹

Unie svobody se po svém vzniku v programu *Svoboda a řád – Brána do 3. tisíciletí* „*vzletnými*“ formulacemi přihlásila k evropské integraci: „*Cesta zpátky do Evropy, zahájená památným otevřením státních hranic, není jen formálním politickým procesem našeho začleňování do euroatlantických struktur. Evropa a hodnoty evropanství se musí vrátit do našeho života, do všech podniků, škol a ostatních institucí, do našich hodnot a celkového pohledu na svět.*“³⁰ Přihlásila se rovněž k spoluzodpovědnosti za globální problémy. Ve volebním programu *Nová volba* z roku 1998 US prohlásila, že „*hodlá prosazovat naše národní zájmy, avšak s plným respektem vůči národním zájmům našich partnerů i jejich případnému rozdílnému kulturnímu zázemí*“. Cílem unionistů je vstup České republiky do Evropské unie v první polovině příštího desetiletí. Důrazně se přihlašují k myšlence „*Evropy regionů*“, chtějí rovněž zavést informační program „*Evropa*

šanci“, poskytující občanům dostatečné informace o vnitřním fungování Evropské unie a o důsledcích našeho členství.³¹

Podobné hodnoty v zahraniční politice deklarovala ve svých zásadních programových dokumentech i Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová. Ta nezdůrazňovala negativní aspekty evropské integrace, jasně se přihlašuje i k Evropské měnové unii. V roce 1997 přijala v souvislosti se schválením základního programu *Křesťansko-demokratická politika pro 21. století*³² i dokument *Zahraníční politika KDU – ČSL*, který představuje zřejmě nejpracovitější materiál týkající se cílů zahraniční a bezpečnostní politiky, který byl českými politickými stranami v polistopadovém období vytvořen.³³ Lidovci se zde zabývají i takovými tématy, jako je zachování práv malých a středních zemí v Evropské unii (váha hlasu v Radě ministrů, zastoupení v Evropské komisi), dialog se Středomořím, posilování Společné zahraniční a bezpečnostní politiky Evropské unie i přínos akademiků a vědců pro zahraniční politiku, což jsou témata, která ostatní strany z různých důvodů (např. proto, že je zatím nepovažují za relevantní) opomíjejí.

Česká strana sociálnědemokratická se v průběhu volebního období 1992–1996 stala nejvýznamnější opoziční silou. Po nástupu Miloše Zemana do čela sice zůstala útoky na vládu, avšak v zahraniční politice zpočátku k zásadnějším sporům nedocházelo. V programu, přijatém na sjezdu v Hradci Králové, konaném ve dnech 26.–28. 2. 1993, se tato strana přihlásila k orientaci české zahraniční politiky na NATO a na Evropskou unii, verbálně důraz kladla i na spolupráci se zeměmi tzv. visehradské skupiny.

Ve vnitrostranickém materiálu *Pragmatický posun aneb k volební a politické strategii ČSSD*, který počátkem roku 1994 vypracoval tehdejší poradce předsedy Zemana a představitel „pravicového křídla“ ČSSD Oto Novotný, bylo navrženo, aby ČSSD setrvala na souhlasu se vstupem do NATO a do Evropské unie. Vláda měla být podrobena kritice za „její občasně výhrady vůči splnění všech podmínek vstupu ČR do ES (např. současná vládní neochota ratifikovat sociální chartu ES),³⁴ za její špatně skrývaný thatcherovský euroskepticismus vyplývající z obav před příliš »socializovanou Evropou« atp.“³⁵ V rámci zaujímání „nátlakových stanovisek“ na vládu měli podle Novotného sociální demokraté požadovat na vládě „zásadovější postoj, pokud jde o požadavek, aby západní vlády věnovaly bezpečnosti postkomunistických zemí střední Evropy větší pozornost a nenechaly se především v této otázce ovlivňovat velmocenskými zájmy současné vlády v Rusku“.³⁶ Ve zmíněném materiálu se rovněž objevila myšlenka, která vzbudila největší pozornost až v roce 1998, tj. domněnka o zlepšení vztahů s Německem po vítězství SPD. Materiál byl předán k vnitrostranické diskuzi a fakticky ovlivnil některé postoje ČSSD (především M. Zemana) při její „expanzi“ ke středu politického spektra.

V následujících letech však ČSSD musela přihlížet k rezervovanému postoji značné části svých voličů ke vstupu do NATO. Např. před madridským summitem by podle výzkumu IVVM, který proběhl ve dnech 30. 6. – 7. 7. 1997, v případném referendu pro vstup do NATO hlasovalo 28 % sympatizantů ČSSD, proti by jich bylo 31 %.³⁷ Ve volebním programu *Lidskost proti sobectví* z roku 1996 sociální demokraté prohlásili, že usilují o členství v Severoatlantické alianci, avšak uvítali by zvláštní statut České republiky po vzoru Norska či Dánska (tj. s nerozmístěním jaderných zbraní a cizích vojenských jednotek na našem území). Při rozhodování o klíčových otázkách, mezi něž ČSSD počítala i vstup do NATO a do Evropské unie, požadovala ČSSD vypsání referenda.³⁸ Tento požadavek pak zopakovala i v programu *Alternativa pro naši zemi*, schváleném v březnu 1997. Poté, kdy 15. dubna 1997 schválila PS PČR za podpory většiny poslanců ČSSD připojení České republiky k NATO bez referenda,³⁹ slíbila sociální demokracie ve volebním programu *Společně s námi pro lepší budoucnost* z roku 1998, že se zaměří „na to, aby zahraniční politika byla výrazněji podpořena českou veřejností, zejména pokud jde o začlenění ČR do Severoatlantické aliance a Evropské unie“.⁴⁰

Sociální demokracie se velmi jednoznačně dlouhodobě přihlašuje k členství v Evropské unii, přičemž zdůrazňuje její sociální dimenzi. Ve volebním programu z roku 1996

i v *Alternativě pro naši zemi* odmítla ve zjevné narážce na aktivity tehdejšího premiéra Klause „*negativistické přístupy k Evropské unii, nacionalistické postoje i velkášské sklony k poučování, které mohou vést jen k izolaci ČR*“. Ve volebním programu z roku 1998 se ČSSD zavázala vypracovat střednědobý program pro zapojení našeho státu do programu Evropské unie Agenda 2000, a to na bázi existující Evropské dohody o přidružení České republiky k Evropské unii. Ve svých programových dokumentech se sociální demokraté často odvolávají na normy Evropské unie v konkrétní politické oblasti (např. v politice ochrany životního prostředí). Podrobnější a komplexnější zpracování přístupů ČSSD k politice evropské integrace ani k dalším aspektům zahraniční politiky však doposud nebylo stranou ani žádným z jejích významných představitelů zveřejněno.

Nejvíce „zpolitizovala“ ČSSD otázku schválení česko-německé deklarace. Ve volebním programu z roku 1996 – *Lidskost proti sobectví* – se vyslovila pro rozvíjení styků s Německem a pro nezpochybnění výsledků druhé světové války. Při přípravě česko-německé deklarace měla vláda důvěru pouze 43 % možných voličů ČSSD,⁴¹ což se projevilo i v přístupu strany ke schválení deklarace. Při hlasování ve Sněmovně, kterému předcházela bouřlivá diskuze ve sdělovacích prostředcích a cesta Miloše Zemana do Bonnu, podmiňovala ČSSD schválení deklarace na rozdíl od Bundestagu přijetím doprovodného usnesení, na což koaliční strany přistoupily. Důsledkem byla částečná podpora poslaneckého klubu ČSSD pro deklaraci. Sociální demokracie však na protest proti účasti představitelů Sudetoněmeckého landsmanšaftu odmítla vyslat své zástupce do tzv. Diskuzního fóra.

Komunistická strana Čech a Moravy zaujímá ostře odmítavý postoj ke vstupu České republiky do NATO,⁴² přičemž požaduje přechod od poválečného blokového zajištění bezpečnosti a stability k novému celoevropskému systému důvěry a spolupráce mimo jakékoli vojenské bloky.⁴³ Nejednoznačný je její postoj ke vstupu do Evropské unie. Komunisté sice vstup do Evropské unie nepodporují, ale ani se výslovně nestaví proti. Ve svých programech volí formulace, které ve svém důsledku umožňují různý výklad. Např. v základním programu z roku 1992 je uvedeno: „*Nechceme, aby se naše země stala jednostranně závislou na kterékoli mocnosti, ať již existující nebo nově vznikající. Nesmí jít o ekonomickou anexi, ale o rovnoprávný vstup do integračních procesů, jejichž obsahem by měl být vztup materiální a duchovní úroveň, posílení osobních svobod občanů, národní svébytnosti a státní svrchovanosti, vyšší kvalita národního života. Taková integrace svébytnost země spíše nově podníti. Chceme integrovanou Evropu rovnoprávných národů, chceme Evropu budovanou zdola, nikoliv Evropu pro zájmy eurobyrokratů a monopolů.*“⁴⁴ Ve volebním programu z roku 1998 komunisté požadovali, aby se o vstupu do Evropské unie „*rozhodlo na základě referenda a objektivní vysvětlovací kampaně o výhodách i nevýhodách, které by přineslo členství v EU*“.⁴⁵ Podrobnější rozpracování „evropských“ cílů KSČM lze nalézt v manifestu *Pro demokratickou Evropu*, zpracovaném odbornou skupinou KSČM pro zahraniční politiku v roce 1997.

Mimořádně ostrý nesouhlas vyjádřila KSČM s podpisem a schválením česko-německé deklarace v roce 1997.⁴⁶ Ve vztahu k Německu se velmi kriticky staví k aktivitám Sudetoněmeckého landsmanšaftu a podporuje organizaci Klub československého pohraničí. Zároveň však komunisté realizují vlastní styky s partnerskou Stranou demokratického socialismu (PDS).

Odpor ke vstupu do NATO a mimořádně silná antiněmecká rétorika jsou typické i pro krajně pravicové Sdružení pro republiku – Republikánskou stranu Československa. Předseda této strany Miroslav Sládek stanul díky svému výroku, pronesenému na demonstraci proti podpisu česko-německé deklarace („*můžeme jen litovat toho, že jsme ve válce zabili tak málo Němců*“), dokonce před soudem. Republikánské agitační plakáty proti vstupu do NATO znázorňují lidskou lebku v helmě Wehrmachtu se stylizovaným železným křížem. SPR – RSC poukazuje na neúnosnou finanční náročnost vstupu do NATO a požaduje neutralitu České republiky.⁴⁷ V dlouhodoběji zaměřeném *Programu SPR – RSC k obnově naší země a jejímu ekonomickému, kulturnímu i politickému povznesení* jsou vyjádře-

ny požadavky na zastavení finančních příspěvků pro řadu mezinárodních organizací, díky čemuž by měl být realizován rozsáhlý sociální program SPR – RSC.⁴⁸ V Sládkově knize s názvem *To, co mám na mysli, je svoboda*, která fakticky sloužila jako rozšířený volební program ve volbách v roce 1996, je v kapitole Rozhodné NE vstupu do Evropské unie odmítnuta snaha o začlenění České republiky do Evropské unie. Důvodem jsou mj. případné „finanční ztráty způsobené odvodem daní do Bruselu“ a negativní zkušenosti, které se vstupem do Evropské unie získalo Rakousko a (podle Sládka) zřejmě i Turecko (sic!).⁴⁹ Předseda SPR – RSC se rovněž přihlašuje k proudu evropské radikální pravice (sám však toto označení odmítá a označuje ji za „autentickou pravici“), reprezentovanému Národní frontou⁵⁰ a FPÖ.

Důchodci za životní jistoty odmítají požadavky Sudetoněmeckého landsmanšaftu a podporují neutralitu České republiky. Předseda DŽJ E. Kremlíčka v roce 1997 aktivně vystupoval na shromážděních sdružení Občané proti NATO. Zahraničněpolitická oblast však nepatří k tématům, na nichž se tato strana profiluje.⁵¹

Volby v roce 1998 se konaly v rozbourené vnitropolitické atmosféře, avšak v době, kdy Česká republika měla s ohledem na zahájení jednání o vstupu do Evropské unie a s příslibem členství v NATO relativně silnou zahraničněpolitickou pozici. Po volbách došlo k vytvoření jednobarevné vlády ČSSD, kde se zahraniční politikou zabývají dva ministři – místopředseda vlády Egon Lánský a ministr zahraničí Jan Kavan. Ve svém vládním prohlášení se vláda mj. v souladu s volebním programem ČSSD zavázala zkvalitnit informovanost české veřejnosti o Evropské unii a o NATO, zajistit, aby dojednané podmínky vstupu do Evropské unie odpovídaly národním zájmům, a rozpracovat strategii vstupu do Evropské unie s cílem orientovat jednotlivá odvětví na očekávané změny.⁵²

Zahraniční politika se však stala oblastí, v níž se sociálnědemokratická vláda již v průběhu svého jmenování a krátce po něm ocitla v určitých problémech. Prvním z nich byla ostrá kritika ministra zahraničí Jana Kavana ze strany části sdělovacích prostředků a pravice-opozice, a to především z pěti hlavních důvodů:

1) byly mu vytýkány jeho údajné posrpnové styky s StB (které na počátku devadesátých let vedly k jedné z nejvýznamnějších lustračních afér);

2) bylo mu vytýkáno usvědčení ze lži před anglickým soudem;

3) byla mu vytýkána jeho neochota podrobit se dechové zkoušce poté, kdy pravděpodobně v opilosti naboural počátkem roku 1998 při jízdě Prahou tři automobily (použití senátorské imunity);

4) byly mu vytýkány jeho aktivity pro organizace, usilující o globální odzbrojení a zrušení NATO v osmdesátých letech;

5) byl mu vytýkán jeho dotaz na generálního tajemníka NATO J. Solanu při jeho návštěvě Prahy ohledně možného vystoupení České republiky z této aliance po našem přijetí.

Zatímco první tři výtky jsou víceméně osobního rázu a nemají vliv na koncepční spory mezi stranami (snad s výjimkou úvah o dostatečném počtu sociálnědemokratických kandidátů na funkci ministra zahraničí), poslední dva problémy mohou vyzývat k otázce akceptace základního směřování polistopadové zahraniční politiky ze strany vlády ČSSD. Nehledě na výše uvedené programové cíle ČSSD a Zemanovy vlády Kavan sám v zásadním rozhovoru pro polský deník *Gazeta wyborcza* z 27. 7. 1998 uvedl, že sociální demokracie je jednoznačně pro vstup do NATO, přičemž by preferovala nerozmístování jaderných zbraní a cizích vojsk v době míru na českém území. Otázku na Solanu odůvodnil snahou dokázat v rámci vysvětlovací kampaně občanům, že NATO není Varšavská smlouva, z níž nebylo možné vystoupit. Opětovně popřel i svou údajnou činnost pro StB a jako prioritu české zahraniční politiky zdůraznil vztahy s Polskem a s Maďarskem.⁵³

Krátce po jmenování vlády se krátkodobě zproblematizovaly česko-německé vztahy. Premiér Miloš Zeman v odůvodnění neúčasti zástupců ČSSD v tzv. Diskuzním fóru uvedl, že česká strana do tohoto fóra nevyslala odpůrce deklarace (komunisty a republikány), zatímco německý odpůrce deklarace (Sudetoněmecký landsmanšaft) zde své zástupce má.

Tento výrok byl v předvolební atmosféře v SRN a v Bavorsku vyložen jako srovnání českých komunistů a republikánů s landsmanšaftem a vedl k diplomatické přestřelce, kterou umocnil premiér Zeman konstatováním, že po výhře sociálních demokratů v Německu se česko-německé vztahy uklidní. Za tyto kroky byla Zemanova vláda kritizována českou i německou pravíci.

* * *

Na základě názorů na jednotlivé problémy zahraniční politiky lze české stranické spektrum rozdělit do několika skupin. Všechny současné parlamentní politické strany různými formulacemi deklarují svou snahu po míru, po zachování a prosazování suverenity České republiky apod. Při stanovení konkrétních cílů zahraniční politiky, popřípadě v představách o jejich realizaci však dochází k určitým diferencím. V základní otázce české vnější bezpečnostní politiky – tj. zajištění české bezpečnosti prostřednictvím vstupu do NATO – se vytvořil blok parlamentních stran, které jsou v širším kontextu označovány za tzv. demokratické spektrum (ODS, US, ODA, KDU – ČSL a ČSSD). Tyto strany prosazují vstup naší republiky do Severoatlantické aliance, kterou považují za základního garanta bezpečnosti v Evropě, zatímco strany, které jsou českou veřejností i sdělovacími prostředky často v obecné politické rovině vnímány jako extremistické⁵⁴ (KSČM a SPR – RSC), vstup do NATO odmítají. Komunisté přitom požadují „aktivní neutralitu“⁵⁵ České republiky a budování evropské bezpečnostní struktury na bázi OBSE, republikáni vlastní koncept (s výjimkou požadavku neutrality a blíže neurčeného zdůrazňování národních zájmů) nikdy neupřesnili.

V rámci „provstupního bloku“ patří zvláštní místo ČSSD. Část její voličské i členské základny zaujímá k NATO rezervovaný až odmítavý postoj, a proto jej musí vedení sociální demokracie, pro nějž je prosazování vstupu do NATO nutné s ohledem na vlastní mezinárodní styky i pro udržení „středových voličů“, vyvažovat „usmířujícími“ formulacemi (nerozmístění jaderných zbraní a vojsk na našem území apod.). Důvodem k odmítání vstupu do NATO ze strany některých členů ČSSD je jejich ideová orientace, protože polistopadová sociální demokracie v České republice vytvořila názorově ne zcela homogenní skupinu.

Názorová nehomogenost v ČSSD způsobuje, že ta část sociální demokracie, která se snaží o působení ve středu politického spektra, má na základní směřování české zahraniční politiky jiné názory než bývalí členové Obrody či jiných někdejších postkomunistických subjektů, kteří v souvislosti s „průnikem“ sociální demokracie k okraji levicového spektra do strany vstoupili. Zatímco prvně jmenovaná skupina v celku akceptovala základní kroky pravicové vlády, další část se k prioritě vstupu do NATO stavěla značně odlišně.

Navíc i přístup řady „pragmatiků“ v ČSSD vyrůstá z ideových kořenů, které nejsou zcela totožné s výchozími myšlenkami české pravice. Socialistická a sociálnědemokratická koncepce zahraniční politiky v západní Evropě procházela v devadesátých letech poněkud odlišným vývojem než myšlení konzervativců a „realistů“. Nepoměrně déle zde zůstala upřímná snaha vycházet z pařížské Charty pro novou Evropu, prosazovat důsledné zrušení všech vojenských bloků, budovat evropskou bezpečnostní architekturu a zajistit vlastní bezpečnost především na základě KBSE.⁵⁶ Tento postoj znamenal, že řada sociálních demokratů, zelených i postkomunistů, podporována některými odborníky z rozličných institutů pro výzkum míru⁵⁷ a mírových nadací, dlouho odmítala rozšíření NATO. Jejich koncepce spočívala na zapojení Ruska do evropské bezpečnostní architektury (tento názor však není a priori levicový, do jisté míry tvořil i základní linii bezpečnostní politiky některých evropských států i nesocialisticky orientovaných odborníků). V každém případě však našel odezvu v levicové části české sociální demokracie a podepřen nepříliš velkou podporou vstupu České republiky do NATO ze strany voličů ČSSD vedl v letech 1995–1997 k řadě výroků některých členů ČSSD buď zpochybňujících naše úplné členství v NATO, nebo dokonce k jeho odmítání.

Vývoj systému mezinárodních vztahů a evropské bezpečnostní architektury však posléze umožnil vcelku jednoznačnou akceptaci vstupu České republiky do NATO ze strany sociální demokracie. Proto je do budoucna nepravděpodobné, že by se otázka členství a působnosti v NATO měla stát výrazným střetem mezi ČSSD a pravici. Ze strany KSČM a SPR – RSC lze však očekávat požadavky na vystoupení z NATO, popřípadě negativní reakce na nasazování českých vojenských jednotek v zahraničí.

Podobný „poměr sil“ jako v otázce vstupu do NATO existuje v České republice i v otázce česko-německých vztahů. Z programových dokumentů i z projevů představitelů ODS, US, ODA, KDU – ČSL i ČSSD vyplývá především snaha o udržení dobrých vztahů s Německem, zatímco komunisté a (v ještě větší míře) republikáni volí formulace primárně zaměřené na odmítání požadavků sudetoněmeckých organizací či „útočné“ výpady proti SRN obecně (především poukazování na nedostatečné vyrovnání se s nacionálním socialismem). Pro SPR – RSC i KSČM je „německá karta“ již dlouho jedním z hlavních volebních témat.

U KSČM je tento postoj podmíněn i tím, že s ohledem na odboj komunistů proti německé okupaci je toto období relativně jediným, které může být v historii strany deklarováno jako pozitivní. Komunisté se proto rádi ujímají role „nositelů odkazu“ odboje i poválečných kroků Fierlingerovy a Gottwaldovy vlády.

ČSSD se zásadněji věnovala otázce česko-německých vztahů několikrát, především v případě česko-německé deklarace a v diskuzi o své neochotě obsadit místo v tzv. Diskuzním fóru. Vždy se snažila prezentovat jako „ochránce“ národních zájmů, a tak se vymezit vůči pravicovým stranám. Toto vymezení je však sporné, protože problematika intenzivnějšího vztahu k SRN a případné akceptování některých nároků organizací vyhnanců není věcí, za niž by se zasazovaly konkrétní politické strany (např. ODS se díky „thatcherovskému“ zaměření stavěla k německé politické reprezentaci s ohledem na německý sociálně tržní model a tlak na maximální zintenzivnění evropské integrace rezervovaně), ale je otázkou názorů různých nerigorózně vymezených intelektuálních a ideových směrů a uskupení (např. signatářů Smíření, části okruhu přispěvatelů časopisu Střední Evropa). Ve svém důsledku je potom patrné, že politiku sociální demokracie ovlivňuje podobně jako v případě otázky vstupu do NATO skupina výrazně národovecky a levicově orientovaných členů a voličů, která emocionálně pokládá jednání se sudetskými Němci i dosavadní neochotu Německa jednostranně odškodnit české oběti nacismu za útok na české národní zájmy i na suverenitu České republiky, a proto neguje i řadu jinak „fakticky neutrálních“ styků s Německem.

Z dlouhodobého hlediska by však problematika česko-německých vztahů (a to i vzhledem ke změně vlády v obou zemích v roce 1998) neměla do budoucna tvořit výraznější konfliktní linii mezi stranami „demokratického spektra“, protože jednak bude ubývat těch, kteří tento vztah vnímají citově a jednak na české stranickopolitické scéně není žádný relevantní subjekt, který by primárně prosazoval „proněmecké“, respektive „prosudetské“ zájmy. Ze strany KSČM a SPR – RSC však bude zřejmě tato snaha přisuzována momentální vládě či jiné opozici a „strach z Německa“ pro ně bude i nadále podstatným volebním tématem.

Mírně odlišnou strukturu představuje rozdělení stranického spektra na základě vztahu ke vstupu České republiky do Evropské unie a k představám o způsobu evropské integrace. V této otázce by se strany daly rozdělit do několika skupin. Základní rozdělení by bylo na:

1) příznivce vstupu České republiky do Evropské unie (ODS, ODA, US, KDU – ČSL, ČSSD),

2) KSČM, která nezaujímá jednoznačné stanovisko (zjednodušeně lze její postoj formulovat jako „ano evropské integraci – ne Evropě kapitálu“), a odpůrce vstupu (SPR – RSC).

V první skupině však existují difference, které by se do budoucna mohly stát výchozím bodem dlouhodobějšího sporu o pojetí evropské integrace. Unie svobody a KDU – ČSL se přibližují k aktuálním trendům evropské integrace (Evropská měnová unie, „Evropa regionů“)

a důrazně prosazují sňadování českých právních a dalších norem s normami Společenství (v tomto směru vynikla jimi podporovaná Tošovského vláda). ČSSD se jednoznačně hlásí k Evropské unii, avšak zdůrazňuje především její sociální aspekty, které zároveň prezentuje jako dominující činnost Evropské unie, čímž umocňuje argumenty pro vlastní domácí politiku. Časté je také zdůrazňování počtu socialistických a sociálnědemokratických vlád v členských státech Evropské unie. Postoje ČSSD ani jejich představitelů k evropské integraci nejsou na rozdíl od KDU – ČSL, ODS či KSČM prezentovány v podrobnějším veřejnosti přístupném materiálu. Proto se deklarované „proevropanství“ může jevit spíše jako reakce na nálepku „euroskeptiků“, kterou (částečně oprávněně) obdržela ODS a především její předseda Klaus.⁵⁸

Vstup České republiky do Evropské unie nacházel u ODS vždy podporu. Kritiku si ODS vysloužila především za nedostatečné institucionální zabezpečení přípravy vstupu v době, kdy měla „svého“ premiéra i ministra zahraničí (což je otázka, která nemůže být dlouhodobým politickým tématem), a za odmítavé postoje představitelů ODS (hlavně jejího předsedy) k některým aspektům evropského integračního procesu. Zde je ovšem nutné „analyticky oddělit“ Klause myslitele od Klause politika. V politické rovině Klaus neprosazoval (a fakticky ani nemohl) své negativní názory na Evropskou měnovou unii a na procesy rozhodování v Evropské unii, zatímco v „intelektuálních“ a ekonomických projevech je jako respektovaný odborník prezentoval. To vedlo k jeho obviňování z velikášství a ze sklonů k poučování ze strany české opozice, protože tyto postoje byly chápány jako stanoviska české vlády. Do budoucna však mohou „euroskeptické“ postoje výrazněji ovlivnit program strany a vést k výraznému vymezení ODS v rámci českého stranického spektra v otázce míry evropské integrace.⁵⁹ Otázkou je však další postoj ČSSD, jejíž část je výrazně národně orientována, což by se mohlo projevit odmítavým postojem v případě přílišné snahy o posílení nadnárodních orgánů.

V letech 1992–1998 zaznívaly proti ODS výtky v souvislosti s údajným odmítavým postojem ke spolupráci s Polskem, s Maďarskem či se Slovenskem. ODS však byla pouze proti institucionalizaci této spolupráce, přičemž žádná ze stran, které ODS kritizovaly (včetně ČSSD) požadavky na „institucionální Visegrád“ nevnesla. Některé faktické kroky a projevy představitelů ODS z poloviny 90. let však o jistém „despektu“ k těmto zemím svědčily. Dlouhodobě však není středoevropská spolupráce tématem, na němž by se mohly jednotlivé strany reálně profilovat.

Výraznější rozpory by mohl v konkrétních případech přinést deklarovaný postoj ODS k maximální liberalizaci mezinárodního obchodu, zatímco některé ostatní strany v reálné politice neodmítají protekcionistická opatření. Zde jsou však prognózy obtížné, protože vždy závisí na konkrétní situaci či komoditě, o níž se jedná, i na stranických zájmech (voličský tlak, napojení na určitou firmu), které výsledné postoje strany ovlivňují.

Názory českých politických stran na zahraniční politiku nejsou homogenní. Stabilnější názorový střet lze však do budoucna očekávat především mezi stranami tzv. demokratického bloku na straně jedné a KSČM a SPR – RSC na straně druhé. Případné spory o podobu evropské integrace budou ovlivněny i objektivním vývojem integračního procesu, do nějž prozatím Česká republika nemá možnost výrazněji zasahovat. Pro reálný vliv české zahraniční politiky je samozřejmě nejvýhodnější široká vnitropolitická podpora.

¹ Blíže viz např. Roth, R.: Politische Parteien und internationale Politik. In: Nohlen, D. (Hrsg.): Lexikon der Politik. Band 6 (Hrsg. Boeckh, A.): Internationale Beziehungen. München 1996, s. 234–236. V tomto pojetí jsou výzkumu podrobeny především mezinárodní organizace ideologicky a ideově stejně zaměřených politických stran.

² Dalšími dimenzemi jsou socioekonomická, religiozní, kulturně-etnická, město-venkovská, podpory režimu a postmaterialistická. Viz Lijphart, A.: Political Parties: Ideologies and Programs. In: Butler, D., Penniman, H. R., Ranney, A.: Democracy at the Polls. A Comparative Study of Competitive National Elections. Washington, London 1981, s. 28–29.

³ Srov. Naßmacher, H.: Parteiorganisation, Parteiprogramme und Strukturen innerparteilichen Willensbildung. In: Gabriel, O. W., Bretschneider, F. (Hrsg.): Die EU-Staaten im Vergleich. Opladen 1992, s. 238–239.

- ⁴ Blíže viz Sartori, G: Parties and Party Systems. A framework for Analysys. Vol. 1. Cambridge 1976, s. 121–124.
- ⁵ Lijphart, A.: cit. dílo, s. 28.
- ⁶ Diskutabilní může být charakteristika Občanské demokratické aliance (ODA), která se neúčastnila voleb do PS ČR v roce 1998, avšak zůstalo jí zastoupení v Senátu. S ohledem na malé kompetence horní komory, malý faktický vliv senátorů ODA a téměř nulové voličské preference je však možné s ODA jako s relevantní stranou nepočítat, pokud však nedojde k zintenzivnění spolupráce tzv. čtyřkoalice, uzavřené před senátními volbami v roce 1998. Blíže viz Pšeja, P., Mareš, M.: Občanská demokratická aliance. Politologický časopis, 3/1998, s. 210–235.
- ⁷ Příkladem je cesta Miloše Zemana před přijetím česko-německé deklarace do Bonnu, kde absolvoval podstatná přímá jednání s představiteli SPD.
- ⁸ Srov. např. Antoszewski, A., Herburt, R. (edit.): Demokracje Europy Środokowo-Wschodniej w perspektywie pórownawczej. Wrocław 1998, s. 136.
- ⁹ Např. zdravotnictví pokládalo v březnu 1996 za velmi důležité 94,4 % občanů, bezpečnost občanů 88,5 %, sociální politiku 85,4 %, bytovou politiku 71,7 %, zatímco armádu 36,1 %, vztahy s NATO a s Evropskou unií 31,6 % a vztahy s Německem 30,1 %. Výraznější zájem o zahraniční politiku projevíli pouze komunisté a republikáni ve vztahu k Německu (KSČM 42 %, SPR – RSC 38,5 %). Factum: Volební rok 1996. Sekundární analýza volebních výzkumů. Praha 1997, s. 41–42.
- ¹⁰ Viz Přijmout odpovědnost za vlastní budoucnost, volební program OF z roku 1990.
- ¹¹ Viz S námi do sjednocené Evropy, volební program Československé sociální demokracie z roku 1990.
- ¹² Svoboda místo socialismu, volební program ČSL z roku 1990.
- ¹³ Za spokojený život všech, kteří chtějí poctivě pracovat a tvořit, volební program KSČ z roku 1990.
- ¹⁴ Blíže k vývoji stranického systému v České republice po roce 1989 viz Fiala, P., Mareš, M.: Konstituování politického systému v České republice (1989–1992). Politologický časopis, 1/1997, s. 104–126. Viz též Fiala, P., Mareš, M.: Vývoj systému politických stran v České republice (1992–1996). Politologický časopis, 3/1997, s. 305–316.
- ¹⁵ O původní neochotě USA přijmout Československo do NATO blíže viz např. Dienstbier, J.: Dialog o národních zájmech. Praha 1992, s. 17.
- ¹⁶ Viz Svoboda a prosperita, volební program ODS z roku 1992.
- ¹⁷ Občanské hnutí – hlavní „objekt zahraničněpolitické kritiky“ ODS – ve svém volebním programu mj. požadovalo pokračování „úspěšné polistopadové zahraniční politiky“ a vyjádřilo snahu „dále rozvíjet helsinský proces, který uzavírá období studené války a je zaměřen na bezpečnost a spolupráci v Evropě. Budeme prosazovat jeho další institucionalizaci.“ – Volební program OH z roku 1992.
- ¹⁸ Viz Program pro všechny, kteří se narodili pro svobodu, volební program ODA z roku 1992.
- ¹⁹ Viz Průvodce politikou KDU – ČSL, volební program KDU – ČSL z roku 1992.
- ²⁰ Viz volební program Československé sociální demokracie z roku 1992.
- ²¹ Viz volební program Levého bloku (KSČM – DL ČSFR) z roku 1992.
- ²² Viz volební program SPR – RSC z roku 1992.
- ²³ V zahraničněpolitické rovině se to projevilo např. tím, že Levý blok byl ochoten akceptovat vstup České republiky do NATO.
- ²⁴ Klaus, V.: Česká cesta. Praha 1994, s. 136.
- ²⁵ Srov. např. projev V. Klause při otevření frankfurtské burzy či jeho projev při udělení ceny Konrada Adenauera, 21. 12. 1993. Viz též Klaus, V.: cit. dílo, s. 138–140 a 149–153.
- ²⁶ Politický program ODS z roku 1995.
- ²⁷ Svoboda a prosperita, volební program ODS z roku 1996.
- ²⁸ Hlavu vzhůru!, volební program ODS z roku 1998.
- ²⁹ Dál na cestě ke svobodné společnosti (Smlouva pro budoucnost), volební program ODA z roku 1996.
- ³⁰ Svoboda a řád – Brána do 3. tisíciletí, politický program Unie svobody z roku 1998.
- ³¹ Viz Nová volba, volební program US z roku 1998.
- ³² V tomto programu se lidovci zabývají mj. i etickými otázkami globalizace.
- ³³ Viz Zahraniční politika KDU – ČSL, stranický materiál z roku 1997.
- ³⁴ V tomto případě jde pravděpodobně o nepochopení rozdílu mezi ES a Radou Evropy ze strany Novotného. Česká republika neratifikovala Evropskou sociální chartu (tj. dokument Rady Evropy), těžko tedy mohla ratifikovat dokument Charta společenství základních sociálních práv pracujících, tedy dokument organizace, které není členem.
- ³⁵ Novotný, O.: Pragmatický posun aneb k volební a politické strategii ČSSD (diskuzní materiál). Interní materiál ČSSD z roku 1994, s. 43.
- ³⁶ Tamtéž, s. 43–44.
- ³⁷ Tisková zpráva IVVM z 21. 7. 1997: Názory na možné členství ČR v NATO před madridským summitem. Výzkum IVVM č. 97–07, otázky č. 5–11, vedoucí výzkumu E. Rendlová, zpracoval J. Mišovič.
- ³⁸ Viz Lidskost proti sobectví, volební program ČSSD z roku 1996.
- ³⁹ Dne 15. 4. 1998 schválila PS PCR přistoupení České republiky k Washingtonské smlouvě 154 hlasy z 192 přítomných. Při hlasování o připojení České republiky k NATO hlasovali přítomní členové ČSSD pro vstup do Severoatlantické aliance, avšak šest se jich hlasování neúčastnilo. Nejednoznačně se sociální demokraté postavili k doprovodným usnesením, která Sněmovna posuzovala. Komunista V. Exner navrhl usnesení, podle něhož zkušenosti České republiky prokazují, že žádné jednostranné bezpečnostní politické svazky dlouhodobě nezajišťují

bezpečnost země. Zatímco poslanci ODS, US, ODA a KDU – ČSL hlasovali jednotně proti, 33 poslanců se hlasování zdrželo a Miloš Melčák byl proti. Podobná situace nastala při dalším usnesení, podle něhož měla naše republika zahájit dvoustranná jednání se zeměmi bývalé Varšavské smlouvy. Osm poslanců ČSSD (včetně Miloše Zemana) se zdrželo hlasování při návrhu zahraničního výboru, který mj. vyjádřil přesvědčení, že rozšířením NATO bude posílena stabilita Evropy a že země bude plnit závazky vyplývající z členství. Blíže viz *Politika v České republice*, 2/1998, s. 20.

⁴⁰ Společně s námi pro lepší budoucnost, volební program ČSSD z roku 1998.

⁴¹ Viz tisková zpráva IVVM z 25. 11. 1996: Veřejnost o připravované česko-německé deklaraci. Výzkum IVVM č. 96–11, otázky č. 50–53, vedoucí výzkumu E. Rendlová, zpracoval J. Mišovič.

⁴² Blíže viz Volební program KSČM pro předčasné volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky z roku 1998.

⁴³ Viz Program KSČM. In: *Dokumenty III. sjezdu KSČM, interní materiál KSČM*, s. 55.

⁴⁴ *Tamtéž*, s. 55.

⁴⁵ Volební program KSČM pro předčasné volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky z roku 1998.

⁴⁶ Blíže k názorům představitelů KSČM na česko-německou deklaraci viz *Co bude následovat? Dokumenty k česko-německé deklaraci*. Praha 1997.

⁴⁷ Viz Programové teze SPR – RSC z roku 1998.

⁴⁸ Viz Program SPR – RSC k obnově naší země a jejímu ekonomickému, kulturnímu i politickému povznesení z roku 1994.

⁴⁹ Viz Sládek, M.: *To, co mám na mysli, je svoboda*. Havlíčkův Brod 1995, s. 179.

⁵⁰ Představitel SPR – RSC se na pozvání Front National zúčastnil jejího sjezdu ve Francii v roce 1997.

⁵¹ Podle mých informací vznikl v otázce orientace zahraniční politiky uvnitř DŽJ spor o prozápadní zaměření, které bylo odmítnuto křídlem předsedy Kremličky. Na veřejnosti však tyto spory nepronikly.

⁵² Viz Programové prohlášení vlády České republiky. In: *Politika v České republice*, 4/1998, s. 68–69.

⁵³ Viz Mackowiak, T.: Rozmowa z nowym czeskim ministrem spraw zagranicznych Janem Kavanem: Polska może być mediatorem. *Gazeta wyborcza*, 27. 7. 1998, s. 11.

⁵⁴ Blíže viz Fiala, P., Mareš, M.: Česká veřejnost a extremismus politických stran. Viz též Fiala, P., Mareš, M.: Programová analýza SPR – RSC a KSČM z hlediska politického extremismu. In: Fiala, P.: *Politický extremismus a radikalismus v České republice*. Brno 1998, s. 80–104.

⁵⁵ Viz *Socialismus – šance pro budoucnost, volební program KSČM z roku 1996*.

⁵⁶ Srov. např. Spanger, H.-J.: *Europa als Wille ohne Vorstellung. Zur Außen- und Sicherheitspolitik der SPD*. HSFK-Standpunkte, Nr. 11/12. Frankfurt am Main 1995.

⁵⁷ Srov. např. *Die Europäische Sicherheitsgemeinschaft. Das Sicherheitsmodell für das 21. Jahrhundert*. Bonn 1995.

⁵⁸ V rozhovoru pro *Lidové noviny* z 17. 9. 1998 to uvedl i stínový ministr zahraničí ODS Jan Zahradil. Viz Brož, J.: *Jan Zahradil: Zatím se mi v noci nezdá, že jsem ministrem*. *Lidové noviny*, 17. 9. 1998, s. 5.

⁵⁹ Je například otázkou, zda by v případě úspěchu ve volbách do Evropského parlamentu směřovala ODS spíše do frakce Evropské lidové strany, nebo do frakce Unie pro Evropu (a to nejen vzhledem k názorům na evropskou integraci).